

ÇEVRE HAKKI, ÇEVRE HUKUKU VE İLGİLİ AİHM KARARLARI

Yazar...: Osman Berk ALPASLAN

İstanbul, 2009

GİRİŞ

Ülkelerin medeniyet seviyelerinin nerede olduğu aslında çevre hukuku ve çevre hakkına ne kadar değer verildiği ile doğru orantılıdır. Günümüzde gelişmekte olan, az gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler açısından ekonomi ve sanayileşmenin yeri çevrenin çok önündedir. Bu ülkeler ancak yeterli ekonomik refah seviyesine eriştikten sonra çevre konusu üzerine eğilmektedirler. Gelişmiş, güçlü ülkeler de gücünü kaybetmemek amacıyla çevre hukuku ve çevre hakkının gereklerini uygulamakta çekimser davranabilmektedirler. Oysaki ekonomi, sanayileşme ve çevre pekâlâ bir arada ihya olabilir. Bu şekilde bir taraf yapılırken, diğer taraf yıkılmamış olur.

Ülkemizde çevre hukukunun önemi aşağıda değineceğimiz üzere, geç anlaşılmıştır. Kanunî düzenlemeler öncelere dayansa da kanunların efektif olarak uygulanması, küresel ısınma tehlikesiyle karşı karşıya kalınması, çeşitli çevresel kaynaklı hastalıkların artması ve sivil toplum örgütlerinin girişimleri ile başlamıştır.

Türkiye'nin kanunî düzenlemeler açısından herhangi bir eksiği olduğu kanısında değilim. Ancak önemli olan hukuk devleti ilkeleri gereği, bu kanunî düzenlemelere dayalı yapılan yargılamalar sonucu verilen kararların uygulanması gerekmektedir. Verilen mahkeme kararı uygulanabilir değil ise, hiçbir kıymeti kalmayacaktır.

Çalışmamızda, uluslararası alanda imzalanan, amacı çevrenin ve ekosistemin korunması olan sözleşmelere değinilecek, çevre hukukunun önemli ve temel ilkeleri yer alacaktır. Sözü edilen kavramlar çerçevesinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararları incelenecektir.

D) ÇEVRE, ÇEVRE HAKKI, ÇEVRE HUKUKU ve ULUSLARARASI ÇEVRE HUKUKUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ

A) ÇEVRE ve ÇEVRE HAKKI

20. yüzyılda özellikle sanayileşmenin artması ile çevre sorunları baş göstermeye başlamıştır. Ormansızlaşma, tarihin en eski dönemlerinden beri var olan ormanları yok etme kültürü, artan ihtiyaçlar ve insan nüfusu bununla orantılı olarak ormanları büyük boyutlarda yok etmiş, böylece çevre sorunları baş göstermeye başlamıştır. Bununla bağlantılı sayılabilecek çölleşme, verimli kıraç toprakların tamamen verimsizleşmesiyle çevreye zararlı sonuçlar doğurmaya başlamıştır.¹

Türkiye, çölleşmeyle mücadele amaçlı “Özellikle Afrika’da Ciddi Kuraklık ve/veya Çölleşmeye Maruz Ülkelerde Çölleşmeyle Mücadele için Birleşmiş Milletler Sözleşmesi” ‘ne taraftır. Küresel anlamda etkileri olan iklim değişiklikleri, sera etkisinin sebep olduğu ozon tabakasının incilmesi ve küresel ısınmanın yanı sıra, asit yağmurları, su kirlilikleri, hava kalitesinin bozulması toprak kirliliği, belirli hayvan türlerinin soylarının tükenmesi de günümüzde çevre sorunlarının başında gelmektedir. Dünya’nın çevre sorunlarında başı çeken küresel ısınma sorunudur. Türkiye, küresel ısınmanın önlenmesi için hazırlanan Kyoto Protokolünü imzalamış ve 26 Ağustos 2009 tarihinde resmen taraf olmuştur.²

Öğeleri birbirine bağlı olan çevre sorunlarının bütününe çevre sorunsalı denmektedir.³ Bu anlamda çevre sorunsalı, hukukun ve bilimin çözüm bulmak için uğraştığı bir kavramdır.

Çevrenin günümüzde genel kabul tanımlarından birisi, çevrenin, canlı varlıklar ve insanlar üzerine doğrudan veya dolaylı etkiler bırakabilen fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal unsurların toplamı olmasıdır.⁴ Dünya Sağlık Örgütü ise çevreyi “insan dışındaki tüm fiziksel, kimyasal ve biyolojik faktörler” olarak tanımlamaktadır.⁵

¹ TURGUT, Nükhet, Çevre Hukuku, Savaş Yayınevi, 2. Bası, Ankara 2001.

² Bkz: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/12351577.asp>, e.t. 15.12.2009.

³ KELEŞ, Ruşen/ERTAN, Birol, Çevre Hukukuna Giriş, İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ocak 2002, s. 21.

⁴ KELEŞ/ERTAN, s. 14.

⁵ PRÜSS-ÜSTÜN, A.-CORVALAN, C., Preventing Disease Through Healthy Environments, World Health Organization Publications, https://www.who.int/quantifying_ehimpacts/publications/preventingdiseasebegin.pdf, France 2006, s. 22, e.t. 24.12.2009.

Hak, vatandaşlara gerçek ve tüzel kişilere karşı talep hakkı veren ve bu talep doğrultusunda bir davranış ve edim bekleyebilecekleri durumların bütünü anlamına gelmektedir.⁶ Anayasa'nın 56. maddesinde kişilere, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı verilmiş ve bu bağlamda devlete pozitif yükümlülükler getirilmiştir. Çevre sorunlarının birer olgu olarak kabul edilmesiyle, çevrenin korunmasında hukuksal araçların devreye girmesi, çevrenin bir insan hakkı olarak düzenlenerek sorumluluk ve yaptırım mekanizmaları getirilmesi⁷, çevre hakkının ve hukukunun doğması ve korunması açısından başlangıç sayılır.

Çevre hakkı, genel kamu hukuku terminolojisiyle üçüncü kuşak temel hak ve özgürlükler arasında yer alır.⁸ Bu hakkın öznesi, "şimdiki ve gelecek kuşaklar" dır. Ancak kuşkusuz, bu hakkı talep edebilecek olanlar günümüz insanlarıdır, dolayısıyla çevre hakkının kullanımında günümüz insanların gelecek kuşaklara karşı çevrenin korunmasında sorumluluk sahibi olmaları söz konusudur.⁹

B) ULUSLARARASI ÇEVRE HUKUKUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ

Çevre hakkının, çevre sorunlarıyla bağlantılı olarak ortaya çıkması, çevre hukukunun da çok eski tarihlere uzanmıyor olmasına neden olmaktadır. Her ne kadar 19. yüzyılda Çin, ABD, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde hava ve su kirliliği sebebiyle yasalar çıkmış ise de, çevre hukukunun asıl gelişimi ve önem kazanışı İkinci Dünya Savaşı sonrasında özellikle sanayileşmenin hızla arttığı 1970'lere dayanmaktadır.¹⁰ Bu dönem sonrası çevrenin korunması, çevre politikaları, çevre örgütleri önem kazanarak siyasî iktidar üzerinde bir baskı unsuru haline gelmiş ve özellikle Kıta Avrupası'nda art arda yasal düzenlemelerin çıkmasına sebep olmuştur.¹¹ Bu yasal düzenlemelerin amaçları, insan sağlığı ve onurunun ihtiyacı olan ekolojik ortamın oluşturulması, insan müdahalesi sonucu zarar gelebilecek tüm çevresel aktörlerin korunması ve var olan müdahaleleri ortadan kaldırmaktır.¹²

⁶ YAŞAMIŞ, Firuz Demir, TBB Dergisi, Sayı 58, Mayıs-Haziran 2005, s. 137.

⁷ KABOĞLU, İbrahim, Çevre Hakkı, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 24.

⁸ YAŞAMIŞ, s. 137

⁹ KABOĞLU, s. 51-52.

¹⁰ TURGUT, s. 52.

¹¹ KILIÇ, Selim, C.Ü. İİBF Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, 2001, s. 133.

¹² KILIÇ, s. 133.

1972 yılında Stockholm İnsan ve Çevre Konferansı'nda, ilk defa uluslararası anlamda kalkınma, gelişme ve çevreyi koruma kavramları değerlendirilmiş ve çevrenin dünyanın geleceği açısından tartışılmasına başlanmıştır.¹³ Her ne kadar dünyada çevre hakkı, hukuku tartışılmaya başlanmış olsa da yetmişli yıllarda Türkiye'de söz konusu kavramlara ilişkin bir girişim olmamıştır.¹⁴ Türkiye'de, 1982 Anayasası'nın 56. maddesine "Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı" eklenmiş, 1983 yılında ise 2872 sayılı Çevre Kanunu yürürlüğe girmiştir.

Diğer taraftan, Birleşmiş Milletler Hukuku kapsamında çevrenin tüm insanlığın dünya mirasının korunmasına ilişkin 1972 Paris-Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme imzalanmış, Türkiye'de bu sözleşme 04.02.1983 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁵ 1992 yılında Çevre ve Kalkınma üzerine Türkiye'nin de taraf olduğu Rio Zirvesi Sonuç Deklarasyonu yayımlanmış, ardından 1992 Rio-Gündem 21 Eylem Plânı kabul edilmiş ve 1992 Rio-Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi imzalanmıştır. Türkiye Rio-Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesine 1996 tarihinde yürürlüğe koyarak taraf olmuştur.¹⁶

Avrupa'da yapılmış sözleşmeler kapsamında, 1979 Bern Avrupa Konseyi Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi imzalanmış ve Türkiye 1994 yılında bu sözleşmeyi yürürlüğe sokarak taraf olmuştur.¹⁷ 1985 yılında Granada Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi imzalanmış, Türkiye bu sözleşmeyi 1989 yılında yürürlüğe sokarak sözleşmeye taraf olmuştur.¹⁸ 1992 Valette Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Sözleşme de 1999 yılında Türkiye'de yürürlüğe girmiştir.¹⁹ "Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi" (*AARHUS Sözleşmesi*) imzalanmıştır.²⁰ Sözleşmenin en önemli maddesi yargı yoluna başvurma olarak göze çarpmaktadır. Türkiye'de idarî yargıya başvuru yolları bulunmaktadır ve çevre konulu davalarda birçok

¹³ ÖZKAN, Noyan, TBB Dergisi, Sayı 49, Ankara 2003, s. 253.

¹⁴ TURGUT, s. 61.

¹⁵ 04.02.1983 tarihli 17959 sayılı RG.

¹⁶ 30.6.1996 tarihli 22860 sayılı RG.

¹⁷ 20.2.1994 tarihli 18318 sayılı RG.

¹⁸ 22.7.1989 tarihli 20229 sayılı RG.

¹⁹ 13.11.1999 tarihli 23845 sayılı RG.

²⁰ Bu sözleşme Türkiye'de henüz yürürlüğe girmemiş, sözleşmenin AB'ye üyelikle birlikte değerlendirileceği belirtilmiştir. (Bkz. 24.07.2003 günlü 25178 sayılı RG)

ülkeye göre ileri düzenlemeler mevcuttur.²¹ Türkiye, belirtmiş olduğumuz sözleşmeler dışında da birçok çevre hakkı kapsamlı sözleşmeye imza atarak, yürürlüğe sokmuştur.

13 Aralık 2007 tarihinde imzalanan Lizbon Antlaşması'na (Reform Antlaşması) göre Avrupa Birliği kapsamında, Roma Anlaşması'nın eski 174 ve 175. maddeleri, yeni 191 ve 192. maddeler kapsamında üye ülkelerin alacağı önlemler, yaptırımlar belirlenmiş, özellikle iklim değişikliği üzerinde durulmuştur.²²

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında çevre hakkını, 8. maddede koruma altına almış ve kararlarını özel yaşama, aile yaşamına saygı ve konuta saygı kapsamlarında değerlendirmiştir.

II) ÇEVRE HUKUKUNUN TEMEL İLKELERİ

A) İHTİYATLILIK İLKESİ

İhtiyatlılık ilkesi (*precautionary principle*), 1992 Rio Sözleşmesi Sonuç Deklarasyonu'nun 15. ilke maddesinde,

*“Çevreyi korumak için, devletler ihtiyatlı yaklaşımı kapasiteleri oranında geniş olarak uygulamalıdır. Ciddî veya geri dönülemez hasar tehlikesi olan yerlerde bilimsel kesinlik eksikliği olsa dahi çevresel kirlenmenin önlenmesi için gecikme sebebi olarak kullanılamamalıdır.”*²³

olarak belirtilmiştir. Ancak temelleri, Alman Çevre Hukuku kapsamında 1970'lerde temel ilkelerden biri olan öngörü (*vorsorge/foresight*) ilkesine dayanmaktadır.²⁴ Rio Deklarasyonu'nun 15. ilke maddesinden çıkabilecek tanım dışında, ihtiyatlılık ilkesi üzerine uluslararası anlamda yapılmış bir tanım bulunmamaktadır.

Rio Deklarasyonu'ndan yapabileceğimiz başka bir çıkarım da ihtiyatlılık ilkesinin amacıdır. Bir çevre sorununun veya felâketinin nedenleri bilimsel olarak saptanamıyor

²¹ ÜRKMEZ, Taner, http://www.cekud.org/site/page.asp?dsy_id=904 adresindeki makale, e.t. 22.12.2009.

²² Treaty Establishing European Community, Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on European Union - Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - Protocols - Annexes - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon - Tables of equivalences , Official Journal C 115 , 09/05/2008 P. 0001 – 0388, <http://eur-lex.europa.eu/>, e.t. 28.12.2009.

²³ Rio Declaration on Environment and Development, <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=78&ArticleID=1163>, e.t. 24.12.2009.

²⁴ TICKNER, Joel/RAFFENSPERGER, Carolyn, The Precautionary Principle in Action a Handbook, Written for the Science and Environmental Health Network, First Edition, s.2. (Basım tarihi ve yeri belirtilmemiş.)

veya tartışma yaşanıyor olsa dahi, hukuk, çözüm için belirginlik aradığı için, çevrenin korunmasına yönelik önlem ve kuralları derhal yürürlüğe koyacaktır.²⁵ Dolayısıyla bilimsel belirsizlik ve potansiyel çevresel zarar riski olduğu durumlarda hukuk, bu riski derhal ortadan kaldıracak tedbir ve uygulamalara başvuracaktır. Bu bağlamda, sebep-sonuç ilişkisi olmamasına rağmen, potansiyel zararın meydana gelmesinin önlenmesi sağlanacaktır.²⁶

İhtiyatlılık ilkesinin önemli sonuçlarından biri olarak, ispat külfetinin yer değiştirmesi ortaya çıkmaktadır. Kirleten kendisine karşı açılan davada, yürüttüğü faaliyetlerin çevreye, ekosisteme ve/veya insan sağlığına karşı bir tehlike teşkil etmediğini ispat etmek durumundadır.²⁷ Diğer taraftan davacı tarafın yalnızca beyanı yetecektir.

B) KIRLETEN ÖDER İLKESİ

Kirleten öder ilkesi (*polluter pays principle*), çevre kirliliğine neden olan tarafın verdiği zarar sebebiyle ödediği tazminattır. Rio Deklarasyonu'nun 16. ilke maddesinde düzenlenen bu ilke, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü ve Avrupa Birliği tarafından güçlü bir biçimde uygulamaya konarak geleneksel bir boyut kazanmıştır. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, kirleten öder ilkesi için şu tanımlı kullanmıştır:

“Üretici ve ithalatçıların ürünlerinin kullanım süresince sebep olduğu çevresel etkileri, ürünleri meydana getiren materyaller, üretim sürecinde meydana gelen, kullanımında ve yok edilmesinde meydana gelen tüm çevresel etkiler dâhil olmak üzere katlanmaları gereken sorumluluktur.”²⁸

Çevre Kanunu'nun 2. maddesi ise, kirleteni çevre kirliliğine sebep olan gerçek veya tüzel kişiler olarak tanımlamış, 3/e. maddesi de kirlenmenin önlenmesi, sınırlandırılması ve çevre kirliliği ile mücadele için yapılan harcamaların kirleten tarafından karşılanacağını düzenlemiştir.

²⁵ KELEŞ/ERTAN, s. 161.

²⁶ TURGUT, s. 352.

²⁷ TICKNER/RAFFENSPERGER, s. 4.

²⁸ Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), Extended Producer Responsibility Project Fact Sheet, Environment Directorate, Paris, France 2006.

Kamu kurum ve kuruluşlarının kirlenme sebebiyle yaptığı harcamalar, 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkında Kanun²⁹ hükümlerine göre kirletenden tahsil edilecektir.³⁰

C) KATILIM İLKESİ ve BİLGİ EDİNME HAKKI

Katılım ilkesi (*public participation principle*), Rio Deklarasyonu'nun 10. ilke maddesinde düzenlenmiş ve bilgi edinme hakkı ile de bağlantı kurulmuştur. 10. ilke madde düzenlemesi şu şekildedir:

*“Çevre konuları, en iyi biçimde, tüm ilgili vatandaşların katılımıyla ele alınabilir. Ulusal düzeyde, her vatandaşın uygun bir biçimde kamu otoritelerinin elinde olan, tehlikeli atık ve kendi çevrelerinde meydana gelen aktiviteler dâhil olmak üzere her türlü bilgiye ulaşma hakkı olmalı ve vatandaşların karar aşamasına dâhil edilmeleri sağlanmalıdır. Devlet de farkındalığı ve katılımı geniş çapta teşvik etmelidir. Düzeltme ve çare içeren tüm yargı ve idarî yolların etkin kullanımı sağlanmalıdır.”*³¹

Bu bağlamda bilgi edinme hakkı da katılım ilkesinin bir unsurudur. Türkiye’de bu hakkın kullanımına ilişkin 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu 24 Nisan 2004’te yürürlüğe girmiştir.³² Söz konusu kanuna göre, her vatandaşın, kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının sahip oldukları kayıtlarda bulunan her türlü bilgiyi ve veriyi istemeye hakkı vardır. Kamu kuruluşları, kanunda belirtilen istisnalar³³ dışında ellerindeki tüm bilgileri başvuranlara sağlamak zorundadır. Kuruluşlar bu hizmeti etkin, süratli ve doğru sonuçlandırmakla yükümlüdürler.³⁴

Katılım hakkının öznesi, kanunî yarar aranmaksızın tüm gerçek ve tüzel kişilerdir.³⁵ Yükümlüsü ise hem Bilgi Edinme Hakkı Kanunu hem de Rio Deklarasyonu’ndan anlaşılacağı üzere, kamu otoriteleridir.³⁶ Katılımın nasıl sağlanacağı

²⁹ 28.07.1953 tarihli 8469 sayılı RG.

³⁰ KELEŞ/ERTAN, s. 159.

³¹ Rio Declaration on Environment and Development, <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=78&ArticleID=1163>, e.t. 24.12.2009.

³² 24.10.2003 tarihli 25269 sayılı RG.

³³ Bkz. 4982 Sayılı Kanun m. 15-28.

³⁴ Bkz. 4982 Sayılı Kanun m. 2, 3, 5.

³⁵ TURGUT, s. 289.

³⁶ TURGUT, s. 290.

konusunda izlenecek birçok yol olabilir. Hakkın öznesi herkes olduğuna göre, halkın tercihinin ne olduğu araştırılmalıdır. Bu yollardan biri katılım belli bir yörede söz konusu olacak ise, yapılacak yerel toplantılar, konferanslar ile katılım sağlanabilir. Diğer taraftan Çevre Bakanlığı'nın yapacağı araştırmalar, anketler ile kamuoyu yoklaması yöntemi kullanılabilir.³⁷

D) SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

Sürdürülebilir kalkınma (*sustainable development*) temel olarak, ekonomik büyümenin ve sanayileşmenin çevreye zarar verilmesi söz konusu olmadan sağlanabileceği anlamını taşımaktadır.³⁸ Sürdürülebilirlik, iyiye ulaşma yolunda uzun süreli devamlılık anlamına gelir.³⁹ Kalkınma, 1994 Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nda, "insanların seçim fırsatlarını artırma süreci" olarak tanımlanmıştır.⁴⁰ Sürdürülebilir kalkınma ise, ekonomi, toplum ve çevrenin ortak paydasında, her yönden iyiye ulaşma demektir.⁴¹ Dolayısıyla devletler, toplum, ekonomik ve çevre yararına uygun hareket ederek kalkınma sağlayacaklardır. Sürdürülebilir kalkınma ilkesi 1972 yılında Stockholm İnsan ve Çevre Konferansı'nın önemli temalarından biri olarak yerini almış, ancak 1992 Rio Deklarasyonu'nda somut biçimde kullanılmıştır.⁴²

2872 sayılı Çevre Kanunu'nu 2006 değişikliğinden önce bu ilkenin tam tersi hükümler içermekte, yalnızca ekonomik ve toplumsal kalkınmadan bahsedilmekte, üstelik 3/c maddesinde, arazi ve kaynak kullanım proje değerlendirmesi yapan kuruluşların kalkınmayı olumsuz etkileyecek kararlar almamaları gerektiği belirtilmekteydi.⁴³ Bu düzenlemeler 26.4.2006 tarihine kadar değiştirilmemişti. Değişiklik sonrası ilk madde, kanunun amacını, "bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaktır" olarak düzenlenmiş ve uluslararası çağdaş ölçütlere uygun hale getirilmiştir.

³⁷ TURGUT, s. 300.

³⁸ ADAMS, W.M., The Future of Sustainability: Re-Thinking Environment and Development in the Twenty-first Century, Report of the IUCN Renowned Thinkers Meeting, Zurich 2006, s. 1.

³⁹ UN, Measuring Sustainable Development, Report of the Joint UNECE/OECD/Eurostat Working Group on Statistics for Sustainable Development, New York, Geneva 2008.

⁴⁰ UN, Report of the Global Conference on the Sustainable Development of Small Island Developing States, New York 1994.

⁴¹ ADAMS, W.M., s. 2.

⁴² TURGUT, s. 172; ADAMS, W.M. s. 1.

⁴³ KELEŞ/ERTAN, s. 104.

Üyelerinden birinin de Türkiye olduğu, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün 2008 Sürdürülebilir Kalkınma Yıllık Raporu'nda, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında en büyük engelin iklim değişikliği olduğu belirtilmiştir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü Finans Vekilleri, 2012 sonrası için, devletlerin etkin biçimde iklim değişikliğini engellemesi amacıyla, kanunlarla standartlar belirlemek, vergi düzenlemeleri, yeni teknolojilere yatırımlar yapmak suretiyle sektörel yaklaşımlarla hareket etmesi gerektiği karara bağlanmıştır.⁴⁴

III) AİHM KARARLARINDAN ÖRNEKLER

A) Lopez Ostra \ İspanya Davası⁴⁵ (AİHS m.8)

1) Olaylar:

Başvurucular İspanya vatandaşı olup yine İspanya Lorca'da ikamet etmektedirler. Taşınmazlarının birkaç metre uzağında ruhsatsız atık arıtma tesisinin yarattığı çevre kirliliğinden şikâyet etmektedirler. Konut ve aile hayatına saygı hakkı (AİHS m.8) kapsamında dava açmışlardır.

2) AİHM Kararı:

İspanya Hükümeti, başvurucuyu ve orada yaşayanları koruma amaçlı hareket etmemesi ve yoğun çevresel kirliliklerin bireylerin yerleşim yerlerinde rahat bir şekilde oturmalarını engellediği, bu nedenle de aile ve özel hayatlarına bir müdahale meydana geldiği dolayısıyla sağlık sorunu yaratmıyor olsa dahi özel hayata ve konuta saygı kapsamında AİHS m. 8'in ihlâl edildiğine karar verilmiştir.

B) Okyay ve diğerleri \ Türkiye Davası⁴⁶ (AİHS m.6)

1)Olaylar:

Başvurucular, Gökova, Yatağan ve Yeniköy termik santrallerinin zorunlu izinleri almadan faaliyet gösterdikleri, çevre ve kamu sağlığı açısından tehlike arz ettiklerini belirtmişlerdir. Yerel mahkemelerde dava açılmış ve bu üç termik santralin faaliyetinin

⁴⁴ Annual Report on Sustainable Development Work in the OECD, <http://www.oecd.org/dataoecd/61/32/42177377.pdf>, 2008, s. 9, e.t. 24.12.2009.

⁴⁵ 09.12.1994 tarihli 16798/10 başvuru numaralı karar.

⁴⁶ 12.07.2005 tarihli 36220/97 başvuru numaralı karar.

durdurulmasına karar verilmiş ancak enerji kısıtlaması ve iş kaybı yaşanacağı gerekçeleriyle Bakanlar Kurulu, santrallerin faaliyetlerinin devam etmesine karar vermiştir.

2) AİHM Önündeki Yargılama:

Mahkeme, ilgili yerel hukuk kapsamında Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 56. maddesi, Türk Çevre Kanunu'nun 3, 10, 28 ve 30. maddelerine atıf yapmıştır. Uluslararası hukuk metinleri kapsamında Rio Deklarasyonu'nun 10. ilke maddesi (*katılım ilkesi*) ve 1614 sayılı Çevre ve İnsan Hakları AP tavsiye kararının ilgili bölümlerine atıf yapmıştır.

3) AİHM Kararı:

Mahkeme başvurucuların Ege Bölgesi'nde yaşamaları nedeniyle, santrallerin yarattığı çevre kirliliğinden kötü etkilendikleri, bu etkilenmenin ulusal mahkemede yapılan araştırmalar sonucunda da ortaya çıkmış olduğu ve ulusal mahkemenin başvurucular lehine verdiği karara uyulmaması hukuk devleti özelliği ile bağdaşmamaktadır. Bu nedenle mahkeme, AİHS m.6/1'in (âdil yargılanma hakkı) ihlâl edildiğine karar vermiştir.

C) Kyrtatos \ Yunanistan Davası⁴⁷ (AİHS m.8)

1) Olaylar:

Yunan adası Tinos'un güney doğusunda taşınmazları olan başvurucuların, söz konusu taşınmazları bitişiğinde bir bataklık vardır. 1985 yılında belediye yetkilisi baş memur, taşınmazın sınırlarını yeniden çizmiştir. 1992 ve 1993 yıllarında şehir plânlama otoriteleri 1985 yılında yapılmış sınır belirlemesine göre inşaat izni vermiştir. Bu izinle birlikte bataklığın yok edilmesi söz konusu olacaktır.

2) AİHM Önündeki Yargılama:

Başvurucular AİHS madde 8 kapsamında iki iddiada bulunmuşlardır. Birincisi, evlerinin yanında bulunan bataklığın kurutulmasının doğal hayata zarar vereceği ve görüntü bozukluğu oluşturacağını, doğal bölgenin turist gelişimi amacıyla yok edileceğini

⁴⁷ 22.05.2003 tarihli 41666/98 başvuru numaralı karar.

söylemişlerdir. Başvurucunun ikinci iddiası ise orada faaliyet gösteren inşaat firmalarının gürültü kirliliği yaratacağıdır.

Hükümet, bölgede çevrenin korunması amaçlı önlemler alındığını, inşaat yapılıyor ve gürültü kirliliği vb. rahatsızlıklar olsa dahi bu durumun, kentsel yaşam tarzının içinde yer alan bir olgu olduğunu belirtmiştir.

3) AİHM Kararı:

Mahkeme ne madde 8'in, ne de başka bir maddenin çevreyi koruyucu hükümler getirmediğini, başvurucunun iddia ettiği doğal hayatın bozulması sebebiyle AİHS m. 8'deki haklarının ihlâl edileceğini gösteren ikna edici delil sunmadığını belirtmiştir. Mahkeme, başvurucunun ikinci iddiasına ise meydana gelen gürültü kirliliği vb. rahatsızlıkların m. 8 amacı kapsamında yeteri kadar ciddiye alınacak bir duruma gelmediğini, dolayısıyla m.8 kapsamında oyçokluğu ile ihlâl olmadığını karara bağlamıştır.

D) Guerra ve diğerleri \ İtalya Davası⁴⁸ (AİHS m.2, 8, 10)

1) Olaylar:

Başvurucular bir kimyasal gübre fabrikasının yaklaşık 1 km yakınındaki kasabada yaşamaktadırlar. Başvurucular fabrikanın yanıcı gaz salınımı yaptığını iddia etmektedirler. 1976 yılında meydana gelen patlama sonucu zehirli gazların yayılmasıyla 150 kişi hastaneye kaldırılmıştır. Fabrika, 1988'de "yüksek riskli" olarak sınıflandırılan gübre üretimi yapmaktadır. İnceleme yapılmasının istenmesi, fabrikanın buna izin vermemesi ve fabrikanın emisyon arıtma tesisleri ve çevresel etki değerlendirmesinin eksik olduğunun tespiti sonrası 1994'te fabrika gübre üretimini durdurmuştur. Başvurucular, AİHS m.10 kapsamında, katılımın sağlanmadığını ve kendilerine gerekli bilgilerin verilmediğini (*katılım ilkesi ve bilgi edinme hakkı*) ileri sürerek AİHM'e başvurmuşlardır.

2) AİHM Önündeki Yargılama:

İtalyan hükümeti, ulusal yargı yollarının tüketilmediğini ileri sürerek, mahkemenin davayı reddetmesini talep etmiştir. Başvurucular duruşmalar sırasında AİHS

⁴⁸ 19.02.1999 tarihli 14967/89 başvuru numaralı karar.

m. 2 ve m. 8'in de dikkate alınması gerektiğini ileri sürmüşler, davalı hükümet, başvuru dilerinde yalnızca m.10 kapsamında dava açtıklarını belirtmiş, mahkemenin diğler maddelerle ilgili talepleri reddetmesini istemiştir.

3) AİHM Kararı:

Mahkeme, m.10 kapsamında devletin, vatandaşların bilgi almasını engellemesinin ihlâl oluşturacağı ancak devletlerin kendiliğinden bilgileri paylaşmasının gerekmediği, bir talep olması gerektiğini belirterek 10. madde anlamında ihlâl olmadığına karar vermiştir. Davalı hükümetin m.8 anlamında yaptığı itirazı kabul etmeyerek, mahkeme, davayla ilgili yorumlarında genişletme yapabileceğini ve buna göre karar verebileceğini belirtmiş, zehirli gaz salınımlarının başvuru dilerinin özel ve aile hayatına ihlâl teşkil etmesi nedeniyle AİHS m. 8 kapsamında davalı hükümeti tazminata mahkûm etmiştir. Bu nedenle, AİHS m.2'nin uygulanmasının gerek olmadığına karar verilmiştir.

SONUÇ

AİHS' de çevreyi korumaya yönelik doğrudan herhangi bir madde olmasa da AİHM, çevre hakkının ihlâli sonucunda meydana gelen konut, özel hayat ve aile hayatının korunamamasından yola çıkarak AİHS m.8'i uygulamaktadır. Buna bağlı olarak, ulusal hukukta verilen kararların uygulanması açısından ise AİHS m.6 kullanılmaktadır. İncelenen davalarda, AİHM, çevre hukukunun ilkelerini Rio Deklarasyonu'na dayanarak kabul etmekte, bilgi edinme ve katılım hakkının uygulanması açısından AARHUS Sözleşmesi'ne riayet etmektedir.

Yukarıda özetlediğimiz Okyay \ Türkiye davasında Rio Deklarasyonu'na atıf yapıldığı görülmektedir. Ancak kanımca, Kyrtatos \ Yunanistan davasında mahkeme kendi kendisiyle çelişmektedir. Zira Kyrtatos davasında mahkemenin çevrenin zarar gördüğüne dair somut deliller talep ettiği görülmektedir. Ancak bu durum, yine Rio Deklarasyonu'nda yer alan çevre hukukunun en önemli ilkelerinden biri olan ihtiyatlılık ilkesine ters düşmektedir.

Türkiye'deki çevresel kararlardaki sorun, aslında yargı kararlarından değil, bu kararların uygulanmasından kaynaklanmaktadır. Çağdaş ülkeler seviyesi çevre hakkının da bir insan hakkı olarak kabul edilerek korunmasını gerektirmektedir. Bir hukuk devleti olarak da yargı kararlarının mutlaka hüküm sürmesi gerekir.

KAYNAKÇA

- ADAMS, W.M.,The Future of Sustainability: Re-Thinking Environmet and Development in the Twenty-first Century, Report of the IUCN Renowned Thinkers Meeting, Zurich 2006, s. 1.
- KABOĞLU, İbrahim, Çevre Hakkı, İletişim Yayınları, İstanbul 1992
- KELEŞ, Ruşen/ERTAN, Birol, Çevre Hukukuna Giriş, İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ocak
- KILIÇ, Selim, C.Ü. İİBF Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, 2001
- Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), Extended Producer Responsibility Project Fact Sheet, Environment Directorate, Paris, France 2006.
- ÖZKAN, Noyan, TBB Dergisi, Sayı 49, Ankara 2003
- TICKNER, Joel/RAFFENSPERGER, Carolyn, The Precautionary Principle in Action a Handbook, Written for the Science and Environmental Health Network, First Edition, s.2. (Basım tarihi ve yeri yok.)
- TURGUT, Nükhet, Çevre Hukuku, Savaş Yayınevi, 2. Bası, Ankara 2001
- 2002

- UN, Report of the Global Conference on the Sustainable Development of Small Island Developing States, New York 1994.
- UN, Measuring Sustainable Development, Report of the Joint UNECE/OECD/Eurostat Working Group on Statistics for Sustainable Development, New York, Geneva 2008.
- YAŞAMIŞ, Firuz Demir, TBB Dergisi, Sayı 58, Mayıs-Haziran 2005

İnternet Kaynakları

- Annual Report on Sustainable Development Work in the OECD, <http://www.oecd.org/dataoecd/61/32/42177377.pdf>, 2008, s. 9, e.t. 24.12.2009.
- PRÜSS-ÜSTÜN, A.-CORVALAN, C., Preventing Disease Through Healthy Environments, World Health Organization Publications, https://www.who.int/quantifying_ehimpacts/publications/preventingdiseasebegin.pdf, France 2006, s. 22, e.t. 24.12.2009.
- Rio Declaration on Environment and Development, <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=78&ArticleID=1163>, e.t. 24.12.2009.
- Treaty Establishing European Community, Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on European Union - Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - Protocols - Annexes - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon - Tables of equivalences, Official Journal C 115, 09/05/2008 P. 0001 – 0388, <http://eur-lex.europa.eu/>, e.t. 28.12.2009.
- ÜRKMEZ, Taner, http://www.cekud.org/site/page.asp?dsy_id=904 adresindeki makale, e.t. 22.12.2009.

— <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/12351577.asp>, e.t. 15.12.2009.